

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію Падалки Романа Григоровича
«Психологічні особливості розвитку екологічної свідомості молодшого
школяра», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата
психологічних наук за спеціальністю 19. 00. 07 – педагогічна та вікова
психологія

Дисертаційне дослідження Падалки Р.Г. – вагома робота, в якій теоретично обґрунтована та експериментально вивчена проблема екологічної свідомості молодшого школяра. Особливо актуальною дана проблема стає в наш час. Трансформація соціально-економічних умов життя українського суспільства неоднозначно позначилась на взаємодії людини з довкіллям. У зв'язку з цим важливого значення набувають інноваційні психологічні підходи до екологічної освіти і екологічного виховання школярів, які мають бути спрямовані на формування екологічної свідомості, збагачення і розширення знань про довкілля, зміни ставлення школярів не лише до світу природи, що оточує їх, а й до самих себе, як частини природи. Сьогодні, як ніколи виявляються здобутки і недоліки, що мають місце у педагогічній практиці. Насамперед, це — суперечність, яка створювалась десятиріччями і вилилась у парадоксальну ситуацію. З одного боку, створено значний арсенал засобів, методів і методик в галузі екологічної роботи в школі, а з другого – існуючі методи і методики виявились неефективними для розв'язання цих завдань.

Критично осмисливши недоліки в ситуації, що склалася, дисертант визначає оригінальний підхід, який полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні та емпіричному вивченні особливостей екологічної свідомості молодших школярів: її структури, вікової динаміки, психологічних особливостей у залежності від місця проживання та гендерних особливостей, розробці та впровадженні психологічного супроводу її розвитку.

В основу дослідження було покладено припущення про те, що в звичайних умовах життєдіяльності молодших школярів їх екологічна свідомість розвивається недостатньо, її активізації сприятиме цілеспрямований

психологічний вплив на когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти з урахуванням особливостей їх становлення.

У вступі обґрунтовано вибір наукової теми та її актуальність, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, сформульовано гіпотезу, розкрито методи, визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, наведено дані щодо апробації та впровадження отриманих результатів, публікації, структуру та обсяг дисертаційного дослідження.

У першому розділі **«Теоретико-методологічні засади дослідження екологічної свідомості молодшого школяра»** висвітлено результати аналізу проблеми екологічної свідомості, представлені у зарубіжній і вітчизняній філософській і психологічній літературі. Розкриті різновекторні тенденції історичного розвитку екологічної свідомості людини, її структура та передумови розвитку у молодшого школяра, розроблена теоретична функціонально-структурна модель екологічної свідомості молодшого школяра.

Складовими функціонально-структурної моделі екологічної свідомості молодшого школяра є наступні компоненти: *когнітивний* (екологічні інтереси, ціннісні орієнтири, екологічна рефлексія, знання та переконання); *емоційний* (емоційно-ціннісне ставлення, екологічні оцінки, емоційні переживання, екологічна емпатія); *поведінковий* (готовність та мотивація до природоохоронної діяльності, екологічні навички, норми екологічно доцільної поведінки). Як позитивне слід зазначити, дана модель, по-перше, дозволяє вивчати особистість цілісно, по-друге, вона об'єднує окремі аспекти вивчення індивідуальності в єдину інтегративну структуру, по-третє, вона дозволяє вивчати поведінку, діяльність, свідомість як опосередковані внутрішнім світом людини, її суб'єктивними виборами і перевагами, її активним втручанням в побудову цього світу.

Аналізуючи даний розділ, необхідно констатувати, що дисертант здійснив ретельний аналіз концептуальних понять та виявив глибоку компетентність у обраній проблемі. Було проаналізовано значну кількість літературних джерел,

як зарубіжних, так і вітчизняних, що дало підстави зробити висновок про необхідність експериментального дослідження проблеми психологічних особливостей екологічної свідомості молодших школярів. Доцільно зауважити, що в данному розділі варто було б співставити поняття «свідомість» та «самосвідомість». Адже становлення особистості можливе лише завдяки її взаємодії з зовнішнім світом, завдяки різноманітним зв'язкам її Я з іншими конкретними Я. В результаті цих взаємин людина свідомо самовизначається як Я, як особистість, що належним чином віддзеркалюється у її самосвідомості.

У другому розділі **«Емпіричне дослідження психологічних особливостей екологічної свідомості молодших школярів»** - представлено мету й завдання емпіричного дослідження, його організацію та етапи, обґрунтування вибору психодіагностичного інструментарію, кількісний та якісний аналіз отриманих результатів щодо вивчення екологічної свідомості молодших школярів та її структури з урахуванням вікових, гендерних особливостей та місця проживання досліджуваних. У констатувальному експерименті взяли участь 131 сільських та 132 міських молодших школярів.

Екологічна свідомість у дослідженні вивчалась за трьома компонентами: когнітивним, що характеризує пізнавальний інтерес до природніх об'єктів, емоційним, який демонструє ставлення особистості до природи як до естетично суб'єктивно значущої цінності та практичним, що показує прагнення до практичної взаємодії з об'єктами природи.

Критеріями рівня розвитку екологічної свідомості молодших школярів у дисертаційному дослідженні виступили: рівень володіння екологічними уявленнями та знаннями; рівень розвитку естетичної оцінки об'єктів природи та природоохоронна поведінка.

Експериментально доведено, що динаміка розвитку екологічної свідомості зазнає змін: емоційний компонент у її структурі до третього класу поступово знижується, а когнітивний, емоційний та поведінковий мають чітку тенденцію до зростання. Чим менше у ставленні до природи дитина керується

емоціями, тим більше вона налаштована на пізнання устрою оточуючого світу. Вищий рівень знань молодших школярів про довкілля сприяє бережливому та дбайливому ставленню до нього, формуванню не прагматичної, а екологічно доцільної та виваженої поведінки у природі.

Доцільно зазначити, що дисертант застосовує потужний методичний апарат, який відповідає поставленим завданням і забезпечує отримання надійних і достовірних результатів. Всі презентовані методики спрямовані на цілісне вивчення проблеми і утворюють нерозривну єдність між собою. При обробці емпіричних даних використовувались статистичні методи, що свідчить про об'єктивність і надійність дослідження.

Аналізуючи даний розділ, слід зауважити, що суттєвим фактором, який впливає на становлення екологічної свідомості школярів, є сім'я. Бо саме дорослі опосередковують формування досвіду дитини вже з перших її днів. Немає можливості провести якусь межу, щоб відокремлювала особистий досвід дитини від досвіду суспільного, а тим більше не можна протиставити їх. Робота лише збагатилася б, якби дисертант акцентував увагу на даному пріоритетному факторі.

У третьому розділі **«Психологічний супровід розвитку екологічної свідомості молодших школярів»** — теоретично обґрунтовано програму психологічного супроводу розвитку екологічної свідомості молодшого школяра, розкрито її зміст та подані результати формувальних впливів.

Вихідними положеннями в реалізації авторської програми психологічного супроводу розвитку екологічної свідомості молодших школярів стали: формування у дітей цілісної природничо-наукової картини світу, що включає систему знань, яка відображає закони і закономірності природи та місце в ній людини; розвиток естетичного емоційно-ціннісного ставлення дітей до природи та потреби в альтруїстичній взаємодії з нею; розширення, поглиблення і систематизація знань про правила екологічно доцільної поведінки у природному середовищі; формування природоохоронних мотивів, практичних

навичок та умінь щодо поліпшення стану навколишнього середовища.

Реалізація авторської програми психологічного супроводу розвитку екологічної свідомості молодшого школяра сприяла позитивним змінам, які відбулися по кожному із її структурних компонентів, а також в емоційно-ціннісному ставленні досліджуваних експериментальної групи до природи.

Аналізуючи даний розділ, необхідно спеціально зазначити великий обсяг науково-практичної роботи, яку здійснив дисертант при проведенні формувального експерименту, що є незаперечним внеском у практичну психологію, але робота лише збагатилася б, коли б в ній були надані свідчення досліджуваних, педагогів, батьків відносно тих позитивних зрушень, які відбулися в результаті формувальних заходів.

Загальні підсумки роботи викладені у висновках дисертаційного дослідження і мають як теоретичне значення, так і практичну спрямованість. Крім окреслених раніше зауважень слід зазначити, що робота не позбавлена деяких стилістичних недоліків, хоч ця обставина не стосується сутності дослідження і не знижує його наукової вагомості.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

- *вперше* проведено системне теоретико-експериментальне дослідження екологічної свідомості молодшого школяра; визначено зміст структурних компонентів (когнітивного, емоційного, поведінкового) екологічної свідомості; обґрунтовано вихідні положення у межах суб'єктно-діяльнісного підходу щодо дослідження екологічної свідомості у дітей молодшого шкільного віку; розроблено психологічну модель екологічної свідомості молодшого школяра; апробовано психодіагностичний інструментарій вивчення екологічної свідомості дітей молодшого шкільного віку, обґрунтовані критерії (рівень володіння екологічним уявленнями та знаннями, рівень розвитку естетичної оцінки об'єктів природи, природоохоронна поведінка); визначені рівні (високий, середній, низький) та показники розвитку екологічної свідомості

молодшого школяра; виділено типи (позитивно-активний, позитивно-пасивний, нейтральний) емоційного ставлення молодших школярів до природи; експериментально досліджені домінуючі типи (когнітивний тип, естетичний, етичний, прагматичний) установок у ставленні дітей до природи, провідні компоненти (когнітивний, перцептивно-афективний, практичний, вчинковий) суб'єктивного ставлення молодших школярів до природи, вікова динаміка розвитку екологічної свідомості молодших школярів та її особливості у залежності від місця їх проживання (місто, село); з'ясовані гендерні особливості екологічної свідомості молодших школярів; обґрунтовано та апробовано й доведено ефективність психологічного супроводу розвитку екологічної свідомості молодших школярів.

- *поглиблено та уточнено* психологічний зміст понять «екологічна свідомість», «когнітивний компонент екологічної свідомості», «емоційний компонент екологічної свідомості», «поведінковий компонент екологічної свідомості» стосовно дітей молодшого шкільного віку; систему психологічних уявлень про умови розвитку екологічної свідомості молодших школярів;

- *подальшого розвитку набули* погляди щодо методології дослідження екологічної свідомості та психологічні знання про загальні її закономірності; теоретичні засади змістової наповненості психологічного супроводу розвитку екологічної свідомості молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в можливості використання розробленої та апробованої програми психологічного супроводу розвитку екологічної свідомості молодших школярів у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів, закладів позашкільної освіти. Основні результати дослідження можуть бути використані у вищих навчальних закладах в процесі викладання курсів «Психологія розвитку», «Вікова психологія», «Психологія особистості», в закладах післядипломної педагогічної освіти.

Автореферат і публікації відповідають змісту дисертації.

Рецензована дисертація «Психологічні особливості розвитку екологічної свідомості молодшого школяра» є закінченим, аргументованим дослідженням і відповідає вимогам Департаменту атестації кадрів МОН України щодо кандидатських дисертацій з спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія, а її автор, **Падалка Роман Григорович**, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук.

Офіційний опонент
кандидат психологічних наук, провідний
науковий співробітник Інституту
психології імені Г.С.Костюка НАПН України

Пенькова

ПЕНЬКОВА О.І.

